

свећени хеленистичким монархијама, од којих многи изнова публиковани после више деценија, а сада и у новом руху (енглеском преводу), сачували потребну свежину и научну вредност. То је можда и највећа сатисфакција за једног истраживача да може и после много деценија да се са поносом осврне на своја претходна достигнућа и да констатује да резултати његовог рада нису оспорени.

Мирко Обрадовић
Филозофски факултет, Београд

UDC 255.2

АНТИЧКИ МИТ О СВЕТОЈ ПРОСТИТУЦИЈИ

Stephanie Budin, *The Myth of Sacred Prostitution in Antiquity*,
New York, Cambridge University Press, 2008. Pp. XI + 366.

Међу бројним ревизионистичким књигама које се с времена на време појављују у науци, пажњу ми је привукла студија Стефани Будин (Stephanie Budin) о такозваној храмовној проституцији, насловљена *Мит о светомј проситицији у старини* (*The Myth of Sacred Prostitution in Antiquity*), а коју је пре неколико година у својој подружници у Сједињеним Америчким Државама публиковао престижни *Cambridge University Press (CUP)*. Рођена Њујорчанка, госпођа Будин, специјализовала је античке студије са посебним акцентом на изучавању културних веза старе Грчке и старог Истока на Универзитету Пенсилванија, где је стекла и докторат. Резултат тог дугогодишњег истраживања веза и утицаја који су са Истока струјали ка Хелени, преточен је у књигу посвећену пореклу богиње Афродите (*The Origin of Aphrodite*) и публиковану 2003. године. Грчка Афродита је по много чему јединствена богиња и разлоге за њено усвајање од стране Хелена, извесно најпре на Кипру, треба тражити на подручју Блиског истока и у културним утицајима који су долазили из тог дела света. Обично се ширење њеног култа у грчком свету везује првобитно за богињу Аштарт/Астарте, али такође и за нека друга оријентална божанства. Изучавање Афродите као богиње љубави, посебно оне чулне, али и као заштитнице „најстаријег заната” и сексуалних радница, вероватно је навело Стефани Будин да доведе у питање и постојање тзв. „свете”, односно „храмовне” проституције која се углавном и везује за богињу Афродиту и Афродитина светилишта, односно за њене источне еквиваленте, богиње са истим или сличним карактеристикама поштоване код других античких народа. Треба одмах нагласити да је тзв. света, односно храмовна проституција модеран термин (на енглеском *sacred* или *temple prostitution*, на немачком *sakrale Prostitution*, на француском *prostitution sacrée*), који су иско-

вали научници да би окарактерисали појаву забележену у многим античким изворима, а која би се најбоље могла дефинисати као продаја тела за новац или неки други еквивалент размене (као, уосталом, и код сваког облика проституције), али где све што је зарађено, или бар већи део прихода стечених на овај начин, одлази као заветни дар богињи и светилишту под чијим се окриљем ова делатност обавља. Као и свако друго модерно схватање појава из далеке прошлости, и ово је тумачење, природно, подложно преиспитивању и научној критичности. Међутим, Стефани Будин одлази и корак даље и у потпуности негира ову појаву, сматрајући је за модерни мит, настао услед неразумевања и погрешног тумачења извора, али и услед непрецизности и грешака у самим изворима. Слично становиште је ова америчка научница изнела већ у свом раду презентованом на научном скупу одржаном у Медисону 2002. године о проституцији у античком свету (објављен под називом *Sacred Prostitution in the First Person* у С. А. Faraone, L. McClure (edd.), *Prostitutes and Courtesans in the Ancient World*, Madison 2006, 77–92). У међувремену је, међутим, из ове првобитне расправе публиковане на неких петнаестак страница текста израсла велика студија на више од три стотине страница која се данас налази пред нама.

Са великим самопоуздањем и са дозом отвореног тријумфализма Стефани Будин нам већ на самом почетку свога дела (стр. 1), практично већ у првој реченици, саопштава резултат свога истраживања: „света проституција никада није постојала на Блиском истоку у старини, као и на простору Медитерана” (“Sacred prostitution never existed in the ancient Near East or Mediterranean”). Овај став доследно брани у свом раду, дајући исцрпну анализу свих античких извора који, према мишљењу ауторке, наводно „сведоче” о овој појави у антици. Пред нама се ређају поглавља насловљена: *Њодаци из блискоисточних извора* (The Ancient Near Eastern Data, стр. 14–47), одељак *„Иакозвани извори”* (The So-Called “Evidence”, стр. 48–57), поглавље посвећено Херодоту (Herodotos, стр. 58–92) и другим античким ауторима, па све тако до анализе одељака у делима ранохришћанских писаца (The Early Christian Rhetoric, стр. 260–286), као и модерних радова на ову тему (Last Myths, стр. 287–336). У поглављу насловљеном *Археолошка „сведочанства” из Италије* (Archaeological “Evidence” from Italy, стр. 247–259) ауторка чак расправља и о резултатима археолошких истраживања како би показала да свете проституције није никада ни било у античкој Италији. Мора се одмах рећи да многи од ставова које је С. Будин презентовала у свом делу стоје и да су прихватљиви са становишта модерне науке и критике. Исто тако се мора нагласити да су још и раније неки научници довели у сумњу одређене изворе који су оставили сведочанства о такозваној светој или храмовној проституцији. То се нарочито односи на блискоисточне изворе, где постоје бројни термилошки проблеми у вези са тумачењем клинописног материјала из Месопотамије, али такође и у вези са старозаветном терминологијом. Још је Стивен Хукс (S. Hooks) у док-

торској тези *Sacred Prostitution in Israel and the Ancient Near East*, одбрањеној на Hebrew Union College сада већ давне 1985. године, убедљиво показао да су у клинописном материјалу погрешно преведени изрази који су обично довођени у везу са култном проституцијом, а да се старозаветни библијски изрази *qadeš*, односно *qedešâ*, најчешће превођени као мушке и женске храмовне проститутке, заправо односе на нешто сасвим друго. Остављајући сада по страни ове источне изворе, пошто је за озбиљнију расправу о њима потребно добро владати језицима и писмима старог истока, задржаћемо се само на грчким писцима који сведоче о овој појави да бисмо показали да ствар није тако једноставна за закључивање и доношење коначних судова како би се то, на основу аргументације Стефани Будин, могло учинити. А када је реч о подацима из грчких извора, то се односи, пре свега, на два најважнија писца која су нам оставили вести о „храмовној проституцији”. Ови писци су живели у сасвим различитим епохама, али њихова сведочанства, без сумње, имају посебну тежину и не могу се тек тако занемарити. С једне стране то је Херодот (V век пре н.е.) као најстарији сачувани грчки писац који бележи ову појаву на Истоку, а са друге стране је географ Страбон, који је стварао на почетку периода Римског царства (I век пре н.е. — I век н.е.) а који је, према признању и саме ауторке Будин (стр. 153), заслужан за отприлике четвртину свих података о храмовној проституцији у грчким изворима.

Што се Херодота тиче, ради се о добро познатом поглављу из прве књиге његове *Историје*, где расправља о добрим и лошим обичајима код Вавилоњана (Hdt. I 199). Херодот наглашава да је свакако најсрамнији обичај код Вавилоњана обавеза свих жена да се једном у животу подају странцима код храма богиње Милите (еквивалент хеленске Афродите у Месопотамији). За тај „рад” би биле награђене новцем којим би испуниле своју дужност према богињи и тек онда би могле да се врате кући. Још додаје да је сличан обичај постојао у неким местима на Кипру, што нас опет враћа на почетак приче о оријенталном пореклу Афродитиног култа код Хелена. Суочена са јасним и прецизним Херодотовим описом ове праксе код Вавилоњана, Стефани Будин је цело једно дугачко поглавље (Herodotos, стр. 58—92) посветила доказивању да Херодот овде није заправо мислио на свету или храмовну проституцију. Ту се нашло места и за анализу Херодота као историографа и путописца, а довођене су у питање и вредност и веродостојност његових података. Велика је, наравно, литература о Херодоту која расветљава његово дело и његове намере из различитих углова и није овде ни место ни време да се расправља о Херодоту као историчару. Једно се, међутим, не може никако одрећи славном „оцу историје”, а то је да је он писац добрих намера и да је чак, према грчком укусу, и превише беневољан према странцима и варварима, па је, не случајно, од каснијих античких критичара и прозван управо *philobarbaros* („наклоњен варварима”). Са наше стране ми можемо само поставити питање о чему се то онда у наведеном

Херодотовом извештају заиста ради, ако то већ није „света проституција”? Можда би се могао употребити и неки други израз, рецимо „култна” или „храмовна” проституција, али то не мења много на стварном значењу и разумевању појаве. Сви потребни елементи који одређују свету проституцију су ту (*види* дефиницију са почетка текста). Из извештаја је јасно да је обавеза сваке жене да се једанпут у животу пода странцу и да то управо чини како би испунила дужност према богињи. Инфинитив $\mu\chi\theta\eta\iota\nu\alpha\iota$ употребљен са дативом изведен је од глагола $\mu\acute{\iota}\sigma\gamma\omicron\mu\alpha\iota$, и ван сваке сумње, код Херодота (уп. Powell, *A Lexicon to Herodotus*, Cambridge 1938, s.v. $\mu\acute{\iota}\sigma\gamma\omicron\mu\alpha\iota$), као и код других грчких писаца, означава сексуални однос, односно подавање неке. Исто тако, разлози за овакво понашање су религиозне природе и немају за циљ стицање личне материјалне користи (с друге стране, Херодот опет зна и за случајеве „обичне” проституције у Вавилонији, јер на другом месту (I 196, 5) наводи да су многи грађани принуђени да, због сиромаштва, проституишу сопствену женску децу). Херодот такође потврђује да жена мора да чека, понекад и веома дуго, док јој неки странац не гурне у крило сребрњак ($\acute{\alpha}\rho\gamma\acute{\upsilon}\rho\iota\omicron\nu$) и да онда стиче право да с њом оствари интимни контакт изван храма. Тек након тога, пошто је испунила заветни дар богињи, жена се враћа својој кући. Не може се зато цео извештај одбацити као продукт Херодотове маште или грешака насталих као резултат лоше интерпретације извора. Оно што, међутим, ауторка Будин не наглашава у довољној мери, а где, чини се, лежи одговор за правилно разумевање целог одељка, тиче се Херодотовог личног суда о овој појави. Поставља се питање зашто Херодот уопште осуђује ову појаву и обичај назива „најсрамнијим обичајем” ($\acute{\alpha}\iota\sigma\chi\iota\omicron\tau\omicron\varsigma\ \tau\acute{\omicron}\nu\ \nu\acute{\omicron}\mu\omicron\nu$) код Вавилоња. То сигурно није осуда проституције као друштвене појаве, јер је ње, без сумње, било и у грчком свету и то изгледа у још већем обиму него што је то био случај на Истоку. Херодоту је, уосталом као и нама данас, било посве јасно да је проституција неминовност за свако друштво и да је чак у Грчкој понегде институционализована и много пре Херодотовог доба (у Атини, на пример, већ од времена законодавца Солона који је увео неку врсту државних бордела са приступачним ценама, како би и на овом пољу истакао једнакост грађана). Исто тако, Херодоту очигледно не смета ни то што се „посао” обавља под окриљем богиње и светилишта, пошто наглашава да се сам сексуални чин одигравао „изван храма” ($\acute{\epsilon}\xi\omega\ \tau\omicron\upsilon\ \iota\epsilon\rho\acute{\upsilon}$), односно изван светог простора посвећеног богињи. У супротном би он свакако имао разлога да осуди ову праксу као скрнављење светог простора посвећеног богу, на шта су Хелени, као, уосталом, и други народи, били посебно осетљиви. Оно што, међутим, Херодоту свакако смета и што није у складу са грчком традицијом и праксом је то што се обичај односио на све вавилонске жене без изузетка, како оне слободне и од угледа, тако и на оне које су биле неслободне и припадале зависним категоријама становништва. То је већ тачка преко које Херодот не може једноставно прећи а да не осуди ову појаву, пошто

су се код Хелена проституцијом бавили, пре свега, робови и странци, а за слободне жене и мушкарце, припаднике заједнице грађана у грчким полисима, оваква пракса је била готово незамислива. Ретки изузеци међу грађанима, који би се ипак бавили овом делатношћу, јавно су били осуђивани и често кажњавани чак губитком грађанских права и части. Ту управо и лежи разлог зашто Херодот, посматрајући ствари из хеленског угла, осуђује описани обичај и назива га најсрамнијим обичајем код Вавилоњана. Међутим, то свакако не доводи у питање и кредибилитет његовог извештаја о „светој” или „храмовној” проституцији која се упражњавала код светилишта богиње Милите у Вавилонији.

Страбон из Амасије је, с друге стране, писац који је оставио највише података о храмовној проституцији. У својој волуминозној *Географији* бележи ову појаву у Коринту у Хелади, Ериксу на острву Сицилији, Вавилону, египатској Теби, у Јерменији, у Комани на Црном мору. Из тог разлога и Стефани Будин највеће по обиму поглавље своје књиге (стр. 153—209) посвећује Страбону, доказујући, као и код осталих извора, да се ни у једном од овде наведених случајева не ради о светој, односно храмовној проституцији. Чак је и цело поглавље о Страбону насловила *Страбон, нејасан и погрешно пројумачен* (Strabo, Confused and Misunderstood). Међутим, то што ми не разумемо добро изворе, да ли су за то баш криви извори? Истине ради, Стефани Будин је, нема сумње, у праву када негира поједине случајеве храмовне проституције, онако како су они изложени код Страбона: у Вавилону (белешка очигледно настала под утицајем горенаведеног Херодотовог извештаја), у египатској Теби, као и у вези са култом Афродите у Ериксу на Сицилији. Има свакако доста смисла и њена расправа да ли се и у којим случајевима иза појма тзв. *хијеродулије* („светог ропства”) крије храмовна проституција, пошто се појам *хијеродула* (*hierodoulos*) који се односи на роба посвећеног богу, најчешће после процедуре манумисије, понекад у литератури преводи и као „храмовна проститутка”. Чак можда с правом поставља и питање разумевања, на пример, појма *kataporneuō*, односно да ли се он баш увек нужно мора односити на проституцију, или може носити и нека друга значења. Ипак, стиче се утисак да је, и поред свих напора аутора, тешко оспорити Страбонов извештај о храмовној проституцији у храму богиње Анахите у Јерменији (Strab. XI 14, 16) или опет онај о славном светилишту богиње Ма у Комани на Црном мору, називаном због тамошње праксе „малим Коринтом” (Strab. XII 3, 36), а које је географу, рођеном у Амасији на Понту, морало бити добро познато. Исто тако, посебну тежину има и Страбонов извештај о Коринту и бројним хетерама посвећеним богињи Афродити (Strab. VIII 6, 20), без обзира што Страбонови подаци нису из прве руке, а Коринт његовог доба није онај исти град који је постојао вековима пре тога (Римљани га потпуно разорили 146. године пре н.е., а римска колонија на месту старог Коринта основана је у време Јулија Цезара 44. године пре н.е.).

На крају, када се све што је горе изложено узме у обзир, морамо ипак изразити сумњу у коначни суд Стефани Будин да свете, храмовне проституције уопште и није било у старини и да је заправо само реч о модерном миту, формираном услед неразумевања и погрешног тумачења извора. Таквих коначних судова се, по правилу, треба клонити у наукама попут наших (а у хуманистичким дисциплинама генерално), где се закључци и резултати не могу формулисати и исказати са математичком прецизношћу. Међутим, мора се, исто тако, уважити допринос који је аутор дала својим исцрпним и оригиналним тумачењима појединих античких извора и бацила једно сасвим ново светло на тему за коју се дуго мислило да је исцрпљена и да не може да понуди неке новости у научном погледу. Књига Стефани Будин је управо провокативна, оригинална, темељна, али при свему томе и лако читљива и подстицајна, и као таква је за сваку препоруку.

Мирко Обрадовић
Филозофски факултет, Београд

UDC 821.124'02.09

НОВ ПРИСТУП АНТИЧКОЈ ГРЧКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ

Franco Montanari, Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας.
Από τον 8^ο αι. π.Χ. έως τον 6^ο αι. μ.Χ. Θεσσαλονίκη 2008,
University Studio Press, xii, 1183 стр.

Књига Франка Монтанарија, познатог и угледног професора класичних наука на Универзитету у Бенови, под насловом *Storia della letteratura greca* објављена је на грчком језику 2008. године под насловом *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας* у преводу Спира Кутракија, Димитре Кукузика и Катерине Сива, у издању University Studio Press из Солуна.

Ово капитално издање са готово 1200 страница представља плод вишегодишњег научног, истраживачког и професорског рада, као и сарадње Франка Монтанарија са дугогодишњим колегом Фаустом Монтаном, професором античке грчке књижевности на Факултету за музикологију Универзитета у Павији.

Превод на грчки језик је штампан десет година после првог објављивања књиге на италијанском језику (1998), и представља допуњено издање на ком су радили уредници Данил Јаков, професор класичне филологије на Аристотеловом универзитету у Солуну, стручњак за хеленску лирику, трагедију и прозу, и Андони Ренгако, шеф катедре за Класичне науке Аристотеловог универзитета и истакнути стручњак за епику и књижевност хеленистичког периода.